

OJI: ERIRI NJIKO ASUSU NA OMENALA IGBO**Patrick Ik. Umezi**

Ngalaba Amumamu Igbo, Afrịka na Eshia,
Mahadum Nnamdi Azikiwe, Oka
pi.umezi@unizik.edu.ng, 08063883811

&

Florence Uju Ibeh

Ngalaba Amumamu Igbo, Afrịka na Eshia,
Mahadum Nnamdi Azikiwe, Oka
uf.ibeh@unizik.edu.ng, 08038742486

Umị Edemede

Nchọcha a bụ maka ‘Oji: Eriri Njiko Asusu na Omenala Igbo’. N’edemede a, e bu n’obi ichoputa etu emume oji si ejikota asusu na omenala Igbo onu. Mgbe e mechara nchọcha a, a choputara n’ezie na oji bu eriri jikotara asusu na omenala Igbo onu. Nke a na-aputa ihe n’uzo di iche iche; di ka mgbe a na-ago oji Igbo n’omenala Igbo, o bu naani n’asusu Igbo ka a na-eme nke a, maka na oji anaghi anu asusu Bekee. Nke ozo di ka o si di n’omenala Igbo, oji na-agwa ndi Igbo okwu site n’ibe ole oji ahụ gbara. N’otu aka ahụ, ndi Igbo na-eji oji agwa Chineke na ndi nna nna ha okwu n’asusu Igbo.

Ndubanye

Uzo abuo putara ihe e si eziputa ndu agburu obula bu site n’asusu na omenala ha. Nkwenye agburu obula na-aputa ihe nke oma n’asusu na n’omenala ha. Nke a gosiri na asusu na omenala di ka okuko na akwa. O bu okuko na-eyi akwa, o bukwazi n’akwa ka okuko si aputa. Asusu bu otu ihe n’ime ihe ndi mejuputara omenala agburu obula. Ya bu na ha abuo bu nnu na mmadu.

Oji bu otu n’ime uzo ndi Igbo si eziputa omenala ha. Oji anaghi anu asusu ozo beelu so asusu Igbo. O bu maka nke a ka ndi Igbo ji asi na ndi Yoruba na-ako oji, ndi Awusa na-ata oji mana ndi Igbo na-eme emume oji. Nke a kpatara na ibe ole oji gbara nwere mputara n’omenala Igbo. N’oge ochie, ndi mmadu agbaala mbo n’uzo di iche iche mee nchọcha ma dee maka oji n’omenala Igbo n’uzo di iche iche. N’otu aka ahụ, ufodu edekwaala maka asusu na omenala Igbo n’uzo di iche iche; mana o nwebeghi onye derela maka oji di ka eriri njiko asusu na omenala Igbo. Nke a ka o jiri di mkpa ka ndi nchọcha nyochaa ma detuo mputara nchọcha a maka ugbo a na odinihu.

Nchọcha a bụ maka ichoputa etu oji si buru udo jikotara asusu na omenala Igbo onu. Ufodu ndi mmadu, o kachasi ndi Igbo na-ago ma na atakwa oji, mana ha ajubeghi ajuju

gbasara mmetụta na-apụta ihe n'ebe asụsụ na omenala Igbo dị mgbe a na-eme nke a. Ọzọ bụ na asụsụ Igbo ka e ji ago ọjị; ọ bughị asụsụ Bekee, maka gini? Kedụ omenala na-apụta ihe mgbe a na-eme emume ọjị n'ala Igbo? Ihe ndị a na ndị ọzọ ga-apụta ihe mgbe e mechara nchọcha a.

Nchọcha a metụtara ala Igbo niile. Ọ bụ gbasara naanị etu ọjị Igbo si buru eriri jikọtara asụsụ na omenala Igbo onu. Ebumnobi e ji bagide nchọcha a bụ ka e gosiputa etu ndị Igbo si esite n'ọjị ha na-ago eziputa nkwenye ha nwere gbasara asụsụ na omenala ha.

E bu n'uche na nchọcha a ga-aba uru n'uzọ na kwa ebe di iche iche. Ọ ga-enyere ndi Igbo aka ima etu igọ ọjị si eziputa asụsụ na omenala Igbo. Ọ ga-abukwa ebe mgbakwasa ukwu maka ndi ga-achọ ime nchọcha n'ihe yitere isiokwu a n'odinihu.

Nkọwa Ọkpurukpu Okwu di n'Isiokwu

E nwere ọkpurukpu okwu di n'isiokwu edemede a. Ọkpurukpu okwu ndi ahụ bụ ihe gbasara ọjị. O nwere ndi ọkpurukpu okwu ndi ahụ nwere ike itara akpu. Nke a mere na ọ di mkpa ikowa ọkpurukpu okwu ndi ahụ ka o wee diri onye obula ga-amu edemede a mfe ighota ya. Ọkpurukpu okwu ndi a na-ekwu maka ha gunyere ndi a:

Ọjị: Ufodu ndi mmadu enyela nkowa gbasara ọjị n'uzọ di iche iche. Ọ bụ eziokwu na nkowa ha na-aga otu ebe, onye obula n'ime ha na-akowa ya di ka nghota ya siri di. Ufodu n'ime ha bụ ndi a.

Ogbalu (2006) si na ọjị bụ mkpuru osisi ọjị miri, nke a na-eche mgbe niile n'ebe ndi Igbo na-eme ihe. Nkowa Ogbalu gosiputara ọjị di ka mkpuru osisi bụ isi a huru kwaba okpu na nnabata ndi mmadu ma n'ulo ma n'ogbakọ di iche iche.

Ofomata (2007) kowara ọjị di ka mkpuru osisi nke osisi ọjị na-amị nke ndi Igbo ji anabata obia. Nkowa Ofomata na-arutu aka na ọjị ga-aburiri mkpuru si n'osisi ọjị. Ya bụ na nkowa ya anabataghi mkpuru osisi ọzọ maobu ihe ọzọ iru oru di ka ọjị.

Nkowa ndi a bagasiri uru n'ighota ihe bu ọjị di ka o si metuta ederede a. Odee n'aka nke ya na-akowa ọjị di ka mkpuru osisi ndi Igbo ji egosiputa ndu, ihunanya na mmekorita n'etiti ndi di ndu na ndi nwuru anwu. Nkowa a na-egosi na ọjị bu eriri jikoro ndi Igbo n'onodu obula. Ya bụ na ọjị bu otu n'ime omenala ndi Igbo ji eziputa mmekorita di n'etiti ndi di ndu na ndi nwuru anwu.

Omenala: Okoli (2015) si na omenala bu mkpokota omume, emume na ihe niile na-eme n'otu ebe site n'otu oge ruo n'oge ọzọ, site n'otu agburu ruo n'agburu ọzọ; nke gunyere akaoru di iche iche, oru ugbo, egwu, ekpemekpe, nkwenye di iche iche, asusu na agugu ala di iche iche. Nkowa Okoli gosiri na omenala metutara ihe niile mmadu ji biri n'obodo, akuko ndu ya niile, asusu ya, nri o na-eri, nkwenye ya niile na aka oru ya.

N'otu aka ahụ Udeh, Okeke na Okoye (2017) kowara omenala di ka usoro obibi ndu obodo n'izugbe ya. Ọ bụ etu ndi obodo obula si ebi ndu ha. Nkowa ha na-arutu aka na omenala di ka etu ndi obodo di iche iche si eme omume, ihe ndi ha na-eme maobu ndi ha anaghi eme n'obodo ha.

Arinze (2001) n'aka nke ya kowara omenala di ka usoro ndi mmadu si ebi ndu di ka emume di iche iche, asusu, ekele, egwu ogugu na nke ogbugba, nri ha na usoro ha si esi nri, ewum ulo, ekike, oru ugbo na enunu di iche iche. Nkowa Arinze na-eme ka a huta omenala di ka usoro obibi ndu ndi mmadu n'ozuzu oke ya.

Ndị odee na-akwazị omenala dị ka ewumewu na-egosiputa ndụ na nkwenye ndị mmadụ n'ebe dị iche iche. Ya bụ na omenala jikọtara ndụ ndị mmadụ, etu ha si ebi ndụ na ihe gbara ya bụ ndụ gburugburu.

Asụsụ: Robins (1985) kowara asụsụ dị ka akara nzikọrịta ozi nke gbakwasara ukwu na nkwekọrịta nke ndị mmadụ; o nwere ike igbanwo ma webata ihe ụfọdụ site n'etu onodu si agbanwo n'ebe ndị na-asụ asụsụ ahụ nọ. Nkọwa Robins na-ahụta asụsụ dị ka ụda dị iche iche bjakọtara onụ iji mebe mkpuru okwu, nkeji okwu na ahiriokwu.

Sapir (1921) n'aka nke ya na-ahụta asụsụ dị ka ụzọ doro anya ndị mmadụ si eziputa echiche ha, mmetukọrịta mmadụ na ibe ya tinyere nkwenye ha site n'akara na ụda a nabatara. Ihe abụọ putara ihe na nkọwa Sapir bụ na asụsụ bụ naanị mmadụ na-asụ ya; ọ bughị maka anumanu. Nke abụọ bụ na asụsụ abughị ebumputa uwa. Nke a putara na a na-amụ asụsụ amụ. Ya bụ, na mmadụ bụ onye Igbo aputaghị na ọ muo nwa na nwa ya ga-ama sụ asụsụ Igbo. Nwata ahụ ga-amuriri asụsụ Igbo tupu ọ mata ya.

Hall (1969) si na asụsụ bụ ewumewu nke ndị mmadụ na-esi na ya ezikọrịta onwe ha ozi n'udị ekwumekwu maobu edemede. Nke a bụ site n'akara ohaneeze nabatara iji ziputa ụda dị iche iche. Nkọwa ya na-egosi na asụsụ bụ okwu nke si na mbjakota onụ nke akara dị iche iche nwere ụda, nke nwere nghota dị iche iche n'etiti ndị nwe asụsụ ahụ.

Nkọwa niile e nyere asụsụ n'ebe a digasi mma maka nchọcha a na-abagide. Ka o sila di, ndị odee na-akwara asụsụ dị ka usoro mkparịta uka na nzikọrịta ozi nke mba dị iche iche nabatara ma na-agbaso na mmekọrịta mmadụ na ibe ya.

Nchọcha E Merela n'Ihe Yitere Isiokwu

N'ebe a nwanchọcha nyochara oru ndi mmadu rugoro n'ihe ndi metutara isiokwu nchọcha a. Nzekwu (1963) si na n'etiti ndi Igbo, oji bu mkpuru osisi a na-enye ugwu n'enweghi atụ. O nweghi mkpuru osisi a na-enye ugwu a na-enye oji n'ala Igbo. Nkọwa Nzekwu putara ihe na ndu ndi Igbo n'ebe niile bido n'oge ochie ruo n'oge ugwu a. Oji na-ebu ugwu puru iche n'ala Igbo. Ihe kpatara nke a bu na e ji oji eme otutu ihe n'ala Igbo, di ka inabata obia, ikpoku ndi mmuo, ichu aja, inabata ubochi, izu, onwa na afọ ohu wdg.

Uchendu (1964), n'aka nke ya, gara n'ihu kwado echiche Nzekwu site n'ikowaputa mkpa oji di n'ala Igbo di ka ihe e ji anabata ndi obia. O si na a na-eji oji eme mme mme di iche iche n'ala Igbo. O bu ihe na-egosi nnabata na ihunanya. Inye mmadu oji gosiri na a nabatara onye ahụ nke oma. N'iga n'ihu o kowara na oji bu eze mkpuru osisi. O bu nke a kpatara e ji ebu uzọ eweputa ya n'emume obula n'ala Igbo di ka emume alum di na nwunye, echichi di iche iche, emume akwamozu, ikuputa nwa na iba ya aha, wdg. Oji bu ihe kacharisiri ihe e ji anabata mmadu n'ala Igbo. Inye onye obia oji gosiri na a nabatara ya nke oma ma kwanyere ya ugwu ruoro ya. Oji bu ihe na-egosi ndu na agamnihu. O bu nke a kpatara ndi Igbo ji asi na onye wetara oji, wetara ndu.

N'iga n'ihu, Umeogu (2019) mere ka a mata na ebe o bu na oji bu mkpuru osisi di aso ma pukwuazi iche na mkpuru osisi ndi ozọ di n'ala Igbo. O na-aru oru puru iche n'omenala Igbo, di ka iji kpee ekpere, mmekorita n'etiti Chukwu, mmuo di iche iche na mmadu. O kowaputara na oji di mkpa ma buru isi a huru kwaba okpu n'emume obula a na-eme n'ala Igbo. Ihe o putara bu na a bia n'emume ndi a e ji oji eme n'ala Igbo, mmuo na mmadu na-erikorita nri site n'ibe oji di iche iche a wara. Ndi Igbo kwenyesiri ike na

mmekorita di n'etiti ndi di ndu na ndi nwuru anwu. Mmekorita a na-aputa ihe n'igo na ita oji n'ala Igbo.

Arinze (1979), site na nchocha o mere banyere ichu aja n'ekpemekpe odinala Igbo, choputara na oji na-arụ orụ puru iche n'ekpemekpe odinala. Nchoputa Arinze gosiri mkpa oji di na mpaghara ihe omume di iche iche n'ala Igbo. A na-eji oji eme ihe gbasara ichu aja n'udi obula.

Iji gosiputakwa mkpa oji di na mmemme obula n'ala Igbo, Ubesie (1975) si na a bia n'emume obula n'ala Igbo, a ga-ebugodu uzọ kpee ekpere oji, waa oji ahụ ma taa ya tupu e mebe ihe ndi ozọ. Nke a ka di ire ruo n'ubochi ta a. O bu nke a ka ndi Igbo ji asi na a naghị ekwuko oji okwu. Mgbe obula e buputara oji n'oha, a na-ebugodu uzọ kpee ekpere oji, taa oji ohu tupu e mebe ihe ndi ozọ.

Obineche (2017) kowaputara na o bu eziokwu na ndi Yoruba na-akọ oji, ndi Awusa na-ata ya ata, mana ndi Igbo na-eme mmemme oji. O mere ka a mata na o di uzọ oji obuo putara ihe. Ha bu oji gworo na oji Igbo. N'ime uzọ oji abuo a, nke metutara omenala Igbo bu oji Igbo. Adimasọ oji Igbo gbadoro ukwu na ntala Igbo. O bu ya na-ejikọ ndi di ndu na ndi nwuru anwu n'ala Igbo.

Etu Oji si Ejikọ Asusu na Omenala Igbo

Oji bu eriri na-ejokọ asusu na omenala Igbo onu. Ndi Igbo nwere omenala di iche iche ha na-eme. O ji na-aputa ihe n'omenala ndi a, maka na ebe obula ndi Igbo gbakoro, a na-ebute oji n'ebe ahụ. A bia n'ala Igbo, e nwere ike iji asusu Bekee maobu asusu ozọ mee emume, mana a bia n'igo oji, o bu naani asusu Igbo ka e ji eme ya. Nke a gosiri na emume oji bu omenala Igbo puru iche nke puru ma gbado ngborogwu n'asusu Igbo. Uzọ oji si eziputa njikọ asusu na omenala Igbo bu ndi a:

1. Oji na-anu Naani Asusu Igbo

Ndi Igbo kwenyere na uwa di abuo. Uwa ndi mmadu na nke ndi mmuo. E nwere mmekorita di egwu n'etiti ndi di ndu na ndi nwuru anwu. Ala abuo a bu naani asusu Igbo ka ha na-anu ma na-asukwa. Ihe kpatara nke a bu na tupu ndi ocha abia n'ala Igbo, o bu naani asusu Igbo ka ndi Igbo na-asu. N'aka nke ozọ, otutu ndi Igbo ebichaala ndu ha n'uwa nke a laa mmuo tupu ndi ocha abia weta asusu Bekee n'ala Igbo. Ebe o bu na e nwere mmekorita puru iche n'etiti ndi di ndu na ndi nwuru anwu; ebe o bukwuazi na ndi niile nwuru tupu ndi ocha abia bu naani asusu Igbo ka ha na-anu, ihe o putara bu na o bu naani asusu Igbo ka ndi di ndu na ndi nwuru anwu ga-eji na-akparita uka.

Mmekorita ndi di ndu na ndi nwuru anwu n'omenala Igbo na-aka aputa ihe mgbe ha na-eme mmemme oji. O bu n'ih i nke a ka o ji abu ndi Igbo na-agọ oji, ha ana akpoku ndi nna nna ha nwuchagoro anwu ka ha bia taa oji. Onye na-agwa mmadu okwu ga-ekwu ya n'asusu onye ahụ ga-aghota. Ebe o di etu a, ihe o putara bu na o nweghi asusu ozọ a ga-eji mee emume oji ma o bugh i asusu Igbo, nke bu asusu ma ndi di ndu ma ndi nwuru anwu ga-anu. O bu nke a mere ndi Igbo ji asi na oji anagh i anu asusu Bekee, o bu naani asusu Igbo ka o na-anu. Ya bu na oji bu eriri na-ajikọ asusu na omenala Igbo, maka na ha abuo na-agakọ onu mgbe obula a na-eme mmemme oji.

2. Iji Oji Kpe Ikpe

Ọ na-abụ afa kwuo okwu, a naghị agbagha ya agbagha. Ya mere na mgbe ọbụla ndị Igbo na-ekpe ikpe dị omimi, ha na-achọ ka ndị mmụọ na ndị mmadụ bịa gbaa aka ebe iji chọpụta nke bụ eziokwu. Ọtụtụ oge, a na-esite n'ibe ole oji a goro ebe dị etu ahụ gbara mata ihe bụ echiche ndị mmụọ gbasara okwu a kpụ n'onye. Ya bụ na ọfọdu oge, ndị mmụọ na-etinye onye n'okwu site n'ibe ole oji a wara gbara iji gosi ihe bụ eziokwu n'ebe ọbụla mgbagha di. Omumaatu puru iche na nke a bụ ihe mere n'Ekwulobia, n'ime obodo Aguata na Steeti Anambara. Ha di ogbe iteghete di n'Ekwulobia. Esemokwu daputara n'obodo nke mere na otu ogbe chorọ isechapu onwe ha iji buru obodo nke aka ha. Mbọ niile a gbara iji hu na ha sonyekwaara ibe ha bụ ihe lara n'iyi. E machara kanye ikpe n'otu oge iji leba okwu ahụ anya. Obodo niile zuru iji mata ihe a ga-eme ka obodo dikwa n'udo. Mgbe a biara na mmemme oji, igwe obodo wara oji, oji ahụ gbaa ibe iteghete. Ebe ahụ ka okwu ahụ mechiri. Nsogbu niile laa, nke mere ka obodo dikwa n'udo. Ihe nke a putara bụ na ndi mmuọ esila n'ibe ole oji ahụ gbara kwuo na ogbe iteghete di n'Ekwulobia ga-adigide. Nke a bụ otu n'ime ndi e ji ole ibe oji di were bie ikpe n'obodo, udo were dikwa.

Ya bụ na ndi mmuọ na-etinye onye n'okwu ebe ndi mmadu no site n'ibe ole oji gbara. Nke a gosiputara n'ezie na oji na-eweta mmekorita puru iche n'ebe asusu na omenala Igbo di.

3. Echiche Di n'Ole Oji Gbara

Oji Igbo na-esite n'ibe ole o gbara ekwu ihe di iche iche. N'ebe a ka asusu na omenala Igbo jikoro aka. E nwere mputara ibe oji di iche iche. O ji Igbo na-ekwu okwu n'asusu Igbo. O bu n'uzo di etu a ka ndi Igbo si enweta ozi Chukwu chorọ izi ha gbasara oji ahụ, onodu e ji maka ya nwee ogbako e ji weta oji ahụ, na ihe ndi ozọ metutara ndi Igbo na ndu ha. O bu nke a kpatara na o buru na mmadu awachaa oji, o ga-agwa ndi no ebe ahụ ibe ole oji ya gbara. Ndi maara ihe ekwe na-aku enye nkowa gbasara ibe oji ahụ iji mara ma a ga-atakwarị ya ata. Nke a bụ mputara ibe oji di iche iche n'ala Igbo:

a) Oji Ogbi: O buru oji aghaghị íbé, a mara na o bu bu oji ogbi maobu oji mmuọ. O bu naani ndi mmuọ na-ata oji ogbi. Ihe o putara bu na a naghị ata oji ogbi ata. Ya bu mgbe o di etu a, a na-atufega oji ahụ n'azu ulo ka ndi mmuọ were ya.

b) Oji Gbara Abuo: Ihe a na-akpo oji gbara abuo n'asusu na omenala Igbo bu oji kuru aka maobu oji okara naabọ. Di ka o si di n'omenala Igbo, o bu naani ndi mmuọ na-ata oji kuru aka. Mmadu anaghị ata ya, nke a na-eji ya eme emume obula n'ala Igbo. Ihe o na-egosi bu nkewa.

ch) Oji Gbara Atọ: A bía n'omenala Igbo, oji gbara atọ ka a na-akpo oji ikenga, oji dike maobu oji echichi. Mgbe oji gbara atọ, ihe o putara bu na onye a suorọ oji ahụ bu nnukwu mmadu, o nwere ezigbo akaraka. Ya bu na a chorọ ka a taa oji ahụ ata.

d) Oji Gbara Anọ: Oji gbara anọ bu oji ahia anọ, ubochi anọ. O bu oji udo maobu oji ngozi na amara, oji nwoke na nwaanyi. O na-egosi njiko ezinaulo di iche iche na ihe di iche iche.

e) Oji Gbara Ise: Nke a ka a na-akpo oji omumu maobu oji aka na okpa. Mgbe obula a wara oji n'ala Igbo o gbaa ise, ihe o putara bu na omumu na akunauba di n'ihu n'ebe onye wara oji maobu onye a waara oji ahụ no. Tupu mmadu eme ihe obula, oji o wara gbaa ise, a mara na ihe o na-akwado ime ga-agazi.

f) Oji Gbara Isii: Ihe a na-akpo oji gbara isii n'omenala Igbo bu oji ogbugba ndu mmuo na mmadu, maobu oji oriko, maobu oji ndi ichie. A na-akpokwa ya oji ikenganaabọ. A na-eji ya eme udo, agba ndu maobu anu iyi, ka onye mere ihe nata ntaramahuhu, ka onye aka ya di ocha nwere onwe ya.

g) Oji Gbara Asaa: A bia n'omenala Igbo, oji gbara asaa ka a na-akpo oji asaa mmuo na mmadu, oji kpurugede, oji ogbuefi, maobu oji ozo na amuma. Mgbe obula mmadu suru oji n'ala Igbo, a waa oji ahụ, o gbaa asaa, a gaghị ata oji ahụ ozigbo, kama onye ahụ ga-ekechi ya dote. E mechaa, o kpo oriri gbuo okuko maobu ewu iji nye Chineke ekele. Ihe oji gbara asaa na-akowa bu na ihe ukwu na-abia n'odinihu n'ezinaulo ebe a wara oji ahụ.

h) Oji Gbara Asato: Nke a so na e jechaa o gwu n'oji Igbo. N'omenala Igbo, ihe a na-akpo oji gbara asato bu oji kpakpamkpa ndu. Ihe o na-egosi bu njedebere otu agburu na mmalite agburu ozo. O bu oji oriri na onunu. Ndi Igbo kwenyere na o bu ebe a ka ibe oji jedebere. Ka o sila di site na nchocha e mere mgbe a na-ede ederede a, a choputara na o nweela ebe oji gbara ibe kariri asato. Umeogu (2019) mere ka a mata na site na nchocha o mere na o nweela ebe oji gbara iri na isii maobu karia.

4. Oji di ka ihe e ji ekechi okwu di n'agbata mmuo na mmadu

Ndi Igbo na-eji oji eme ka emume di iche iche maobu okwu di iche iche di ire. Ha kwenyere na okwu obula e jiri oji kwuo na-adi ire ma o buru na onye kwuru okwu ahụ bu onye kwesiri ikwu ya, na kwa o buru na onodu e ji kwuo okwu ahụ bu nke e kwesiri ino were kwuo ya bu okwu. A bia n'ezinaulo, o bu nna nwe ulo bu onye isi ezinaulo. Ihe o putara bu na o bu ya ka ofo ezinaulo di n'aka. Ya bu na o were oji kpee ekpere kwubie okwu, okwu ahụ ga-adi ire. O na-abu ututu obula, onye isi ezinaulo na-eji oji kpee ekpere iji hanye ezinaulo ya n'aka Chineke na iji mata ihe ubochi ga-enye site n'ibe ole oji o wara ga-agba.

Na emume di iche iche di ka emume ilu di na nwunye, ire ala, ichi echichi wdg, a na-ago oji ma waa ya iji mee ka ihe a na-eme di ire. Mgbe a biara n'emume obula, o bu ndi a na-anọ be ha ka o diiri iwa oji ma kwubie okwu ka ihe a na-eme wee di ire.

Mmechi

Na nchocha a, nke isiokwu ya bu, 'Oji: Eriri Njiko Asusu na Omenala Igbo', ndi nchocha mejuputara ebumnobi ha nke bu inyochaputa etu oji si ejiko asusu na omenala Igbo. N'ezie, nchocha a gosiri na oji bu isi a huru kwaba okpu n'ebe asusu na omenala Igbo di. O bu n'igo na iwa oji ka omenala na asusu Igbo na-akacha aputa ihe. Ya bu na oji jikotara asusu na omenala onu.

Edensibja

- Arinze, F. A. (1979). *Sacrifice in Ibo religion*. Ibadan: University of Ibadan Press.
- Arinze, R. N. (2001). *African traditional religion*. Enugu: Rabboni.
- Hall, R. A. (1969). *Introductory linguistics*. Delhi: Motialal Banarsidas.
- Nzekwu, O. (1963). *Wand of noble wood*. New York: Signet.
- Obineche, J. O. (2017). Kola nut: Revisiting the Igbo socio-cultureal values and identity. *AFRREV IJA: An international journal of arts and humanities*. Vol.6 no.2
- Ofomata, C. E. (2007). *Ndezu utoasusu Igbo nke ndi sekondiri nta*. Enugu: Format Publishers.
- Ogbalu, F. C. (2006). *Omenala Igbo (The book of Igbo custom)*. Onitsha: University Publishing.
- Okoli, E. S. (2015). *Religion and social responsibility in Africa*. Awka: Fab Anieh.
- Robins, R. H. (1985). *General linguistics: An introductory survey*. London: Longman.
- Sapir, E. (1921). *Language*. Berkeley: University of California Press.
- Ubesie, T. U. (1975). Oji. In C. Ekechukwu (Ed.). *Akpa uche (An anthology of Igbo verse)*. Ibadan: University of Ibadan Press.
- Uchendu, C. (1964). Kola hospitality and Igbo lineage structure, *Man* Vol. 64 (Mar-April 1964), 47-50, Britain: Royal Authr. Institute <http://www.jstor.org/stable/2797800>. Retrieved December 2019
- Udeh, B. C., Okeke, C. & Okoye, H. (2017). Re-education of religious culture: A panaces to counter terrorism and insurgency in Nigeria. *International journal of religion and human relations*. Vol 9 No 1.
- Umeogu, B. U. (2019). *Kolanut in Igbo metaphysics: A phenomernalysical research into its symbolismic universe*. 50th Inaugural Lecture of Nnamdi Azikiwe University, Awka, September 2019.